

Ahmet Bektaş

<https://orcid.org/0000-0002-6671-2057>
İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya / TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/04asck240>

Çağdaş Fransız Sosyolog Pierre Bourdieu'nun Metodolojisi Üzerine Bir Değerlendirme: “Düalizmler”, “İlişkisellik” ve “Düşünümsellik”

An Evaluation of the Methodology of Contemporary French Sociologist Pierre Bourdieu: “Dualisms”, “Relationality” and “Reflexivity”

ÖZET

Pierre Bourdieu, Fransız sosyolojisinin entelektüel bir simasıdır. Onun çalışmaları oldukça geniş perspektif içinde değerlendirilir. Onun eserlerinde metod kavramı oldukça göze çarpmaktadır. Entelektüel birikime sahip her düşünür gibi onunda metod konusunda benimsediği ve karşı olduğu unsurlar vardır. O, bu karşıtlıkları aşarak sosyal bilimlerde teorik bir araştırma ve yaklaşım geliştirme çabası içinde olmuştur. Bu yüzden Bourdieu, ele aldığı çalışmalarda metodolojik bir bütünlüğe önem vererek ilişkisel karşıtlığı aşmaya çalışır. Bourdieu, Hegel ve Cassier'den ilhamla gerçek olan şeyin ilişkiler olduğunu yani ilişkisellik olduğunu kabul eder. İlişkisellik onun sosyolojisinin merkezinde yer alır. Bourdieu, ilişkiselliğin toplumun sorunlarını çözmek için bir araç olduğunu düşünmektedir. O, toplumsal hareketleri, vakaları çözümllemek için tüm sosyologları düşünümsel bir sosyolojiye davet etmektedir. Bourdieu'nun ilişkiselliğe olan merakında düşünümselliğin izleri görülmektedir. Bourdieu bütün metinlerinde ilişkiselliğe dönük düşünümsel bir sosyoloji yöntemi ortaya koymuştur. Söz konusu metod ilk kaleme aldığı metinlerde çok fazla sezilmese de son dönemlerde yapmış olduğu çalışmalarda düşünümsellik şeklinde ön plana çıkmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse düşünümsellik, onun sosyal teorisinde önemlidir ve sosyal teorisin odak noktası olmuştur. Bu araştırmanın amacı Bourdieu'dan hareketle karşı düalizmler, ilişkisellik ve düşünümsellik kavramlarını incelemektir. Çalışmada öznellik ve nesnellik arasındaki ilişki üzerine durulacak ve Bourdieu'nun yapısal inşacı metodu ele alınacaktır. Buradan hareketle ilişkisel ve düşünümsel sosyolojik yöntemin önemi gözler önüne konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Pierre Bourdieu, teori, düalizm, ilişkisellik, düşünümsellik.

ABSTRACT

Pierre Bourdieu is an intellectual figure in French sociology. His works are evaluated from a very broad perspective. The concept of method is quite prominent in his works. Like every thinker with intellectual knowledge, he has elements that he supports and opposes regarding method. He has tried to overcome these oppositions and develop a theoretical research and approach in social sciences. Therefore, Bourdieu tries to overcome the relational opposition by giving importance to methodological integrity in the works he deals with. Inspired by Hegel and Cassier, Bourdieu accepts that what is real is relations, that is, relationality. Relationality is at the center of his sociology. Bourdieu thinks that relationality is a tool to solve the problems of society. He invites all sociologists to reflexive sociology in order to analyze social movements and cases. Traces of reflexivity can be seen in Bourdieu's interest in relationality. Bourdieu has put forward a reflexive sociology method towards relationality in all his texts. Although the method in question is not very noticeable in his early texts, it has come to the forefront in his recent works in the form of reflexivity. In short, reflexivity is important in his social theory and has been the focal point of social theory. The aim of this research is to examine the concepts of opposing dualisms, relationality and reflexivity based on Bourdieu. The study will focus on the relationship between subjectivism and objectivism and will address Bourdieu's structural constructivist method. From this point on, the importance of relational and reflexive sociological methods will be brought to light.

Keywords: Sociology, Pierre Bourdieu, theory, dualism, relationality, reflexivity.

1. GİRİŞ

Pierre Bourdieu, felsefe, antropoloji ve sosyoloji alanlarında adından oldukça fazla söz ettiren entelektüeller arasında yer almaktadır. Bilhassa modern sonrası dönemin önde gelen köklü bir düşünceye sahip çağdaş sosyologlarından birisidir. Bourdieu, entelektüel yaşamında birçok önemli sosyal bilimcinin çalışmalarını inceleme şansına vakıf olmuştur. Özellikle Cezayir de bulunduğu dönemde birçok alanda çalışmalar gerçekleştirmiştir. O, antropoloji ve sosyolojiye dönük çalışmalar gerçekleştirmeden önce felsefe çizgisinde araştırmalar yapmıştır. Böyle bir disipline ilk olarak başlaması onun lise yıllarından bu yana yettiği felsefi geleneğin hâkim olduğu okul olan ENS'de ders almasıdır. Askerlik görevi için gittiği Cezayir'de felsefeden kısmen uzak kalmakla birlikte antropolojiye yönelmiş ve kendini saha

araştırmalarına vermiştir. Cezayir’de bulunduğu süre içinde sosyolojik açıdan ritüelleri incelemiştir. Bu dönem içinde birçok saha araştırmasına imza atmıştır. Ele aldığı araştırmalarda toplumların sosyal yapısını incelemiştir. Çok kısa bir çalışma hayatından sonra önce Amerika’ya sonrasında Fransa’ya geçmesiyle birlikte sosyolojiye yönelmiş ve hayatının sonuna kadar sosyoloji, edebiyat, sanat, dilbilim, ekonomi, siyaset, iktidar ve devlet gibi temel alanlara yoğunlaşmıştır. Üzerine yoğunlaştığı araştırma konularını metodolojik bir ilişkisellik içinde gerçekleştirmiştir. Araştırmamızın amacı, Bourdieu’nun çalışmalarından hareketle yöntemsel tarzını incelemektir. Bu araştırmada onun metodolojik konulara nasıl yaklaştığı üzerinde durulacaktır, ayrıca Aristoteles’ten günümüze kadar gelen yanlış düalizmleri aşma çabasının neleri kapsadığını ortaya koyulacak ve Hegel’in gerçek olan ilişkilerdir savını Bourdieu’nun sosyolojisine nasıl uyguladığını tespit edecektir. Son olarak, Bourdieu’nun 1960’lı yıllardan 2000’li yıllara kadar sosyolojisinde önemli bir metodolojik unsur olan düşününsellik olgusu ele alınıp irdelenecek ve onun sosyolojisinde düşününsellik yönteminin neyi ifade ettiği açıklanacaktır.

2. ÖZNELCİLİK (SUBJEKTIVİZM) VE NESNELCİLİK (OBJEKTIVİZM) DÜALİZMİNİ AŞMAK: YAPISAL İNŞACI MODEL

Bourdieu’nun metodunun inşasının çıkış noktası; sosyal bilimlerde bulunan “yanlış ikilikler” olarak adlandırılan öznelcilik ve nesnelcilik arasındaki ilişkiyi metodolojik bütünsellik bağlamında gün yüzüne çıkarmak olmuştur. Elbette bu çıkış noktasının belirli zorlukları olacaktır. Ancak bu Fransız düşünür için üstesinden gelinemeyecek bir durum değildir. Bourdieu, nesnelcilik fikrini ortaya koyarken sosyal gerçekliğin bilinçlerine yahut iradelerine bakmadan katılımcılara kendini dayatan ağlar ve güçler bütününden oluştuğuna inandığı görülmektedir. Sosyoloji Bourdieu’ya göre kişilerin tavırları ve temsillerini ortaya koyan, nesnel ilişkiler ağını gün yüzüne çıkaran Durkheim formülasyonu ile sosyal olguları incelemelidir (Wacquant, 2016: 60-61). Ancak böyle bir yaklaşım insanları sosyal olguları yanlış tanımadan kaynaklanan tüm özelliklerini benimsemeye iter. Nesnelci yaklaşım; Amerikan toplum biliminde fonksiyonalist yaklaşımdır ve ekolojik, evrimci modeller ağ teorisi vasıtasıyla temsil edilmektedir. Bu yapısalcı bakış, daha yöntemsel bir aşama da nesnel mekanizmaların yahut derin gizli unsurların ve onları üreten ya da yeniden üreten aşamaları konu edinir. Söz konusu nesnel bakış, tanımlanan araştırma tekniklerine denk gelir. Mesela bunlar anketler ve soru formlarına benzeyen tekniklerdir. Bourdieu’ya göre teknokratik yahut epistemokratik görüş şeklinde ifade edilen fikir, sosyal dünyanın bütünsel olarak anlaşılmasıdır. Ona göre sosyoloji, bireylerin sosyal dünyayı normlara çevirebilmesidir. Garfinkel bununla ilgili olarak sosyal aktörlerin günlük aktivitelerinin akışında söyledikleri “açıklamaların açıklamaları”ni türetmeye yönelmektedir. Öznelci bu konum günümüzde özellikle simgesel antropoloji fenomenoloji ve hermeneutik sosyoloji, simgesel etkileşimcilik ayrıca etnometodoloji tarafından temsil edilmektedir. Ele alınan bu bakış açıları metodlar konusunda genel olarak etnografya, benlik analizi, katılımcı gözlem ve söylem analizi gibi sözde nitel yahut natüralist metodlarla büyük bir ilişki içinde bulunmaktadır (Bourdieu, 2016: 44-45).

Bourdieu’nun pratik teorisinin bu nesnel ve öznel temelleri, onun kültür anlayışıyla da örneklendirilebilir. Bourdieu, kültür araştırmalarında iki geleneğin bulunduğunu söyler. Bunlar yapısal gelenek ve işlevselci gelenektir. Yapısalcı gelenek, kültürü, dünya çapında ortak bir fikir birliğine dayanan bir iletişim ve bilgi aracı olarak görmektedir. Mesela Lévi-Strauss’un antropolojisi buna örnektir. İşlevselci gelenek ise toplumsal bir altyapının ürünü olan insan bilgisi etrafında şekillenir. Hem Durkheim hem de Marx’ın sosyolojisi bu ikinci geleneğin bir parçasını oluşturmaktadır. Çünkü her ikisi de toplumun yapılarında ortaya çıkan maddi, ekonomik, örgütsel düşünsel biçimlerle ilgilenir; biri pozitivist, diğeri eleştirel-radikaldir. Bourdieu bu iki geleneği de eleştirmektedir. İlk gelenek Bourdieu için fazlasıyla durağandır: Eşzamanlı formlar olarak alınan ve çoğunlukla ilkel toplumlara dayanan yapılandırılmış yapılardır İkinci, eleştirel gelenek egemen sınıfın ideolojisini empoze ederek, pozitivist gelenek ise toplumsal kontrolü sürdürerek ideolojiyi -yapılandırıcı bir yapı olarak- şeyleştirir. Bourdieu, ilkelerin dinamiğini veya onlara yapılandırma gücünü veren uygulama mantığını ortaya çıkarmak için sembolik sistemler olarak yapıların analizinden öğrenilenleri alır ve bu iki geleneği uzlaştırmaya çalışır (Grenfell, 2010: 45). Bu yöntemi de yapısal inşacılık olarak nitelendirir.

Bourdieu’nun ele aldığı bu yöntem onun bu ikilikleri aştığı fikrini ispatlamaya yönelik bir durumdur. O yapısalcı model ile inşacı modeli birleştirme gayreti içinde olmuştur. Bourdieu’ya göre bütüncül bir toplum bilimi hem mekanist yapısalcılıktan hem de teleolojik bireycilikten özgür olmalıdır. Nesnelcilik ve öznelcilik, mekanizm ve finalizm, yapısal gereklilik ve bireysel fail olma durumu, bunlar sahte ikili karşıtlıklardır: Bu düşman çiftlerin her bir terimi, karşısındakini güçlendirmektedir. Bunlar, belirlenmiş ve belirleyici, eyleyen ve eyleme gücüne sahip insan pratiğinin antropolojik hakikatini karartmaktadırlar. Bourdieu, sosyal dünyanın özünde, bu ikilikleri aşmak için “dünya hipotezlerini” ikili gerçekliğini

anlayabilecek bir çözümleme tarzının uğrak durumuna getirir. Önerdiği sosyal prakseoloji, “yapısalcı” bir yaklaşım ile “inşacı” bir yaklaşımı iki şekilde birleştirmektedir. İlki, faillerin temsilleri ve etkileşimleri üstünde tesir eden dış zorlamaları belirten sosyal şekilde etkin kaynakların dağılımı, yani nesnel yapıları inşa etmek için sıradan temsilleri devre dışı bırakmaktadır. İkincisi, faillerin eylemlerini içeriden yapılandıran ve böylelikle varoluşun şu veya bu sahasında konum alışlarını belirlemeye katkıda sağlayan algılama ve değerlendirme sınıflandırmalarını ortaya koyacak biçimde, onların doğrudan deneyimlerini tekrardan devreye sokmaktadır. Çözümlemenin bu iki uğrağının eşit derecede gerekli ve kaçınılmaz olsa da eşit düzlemde olmadıklarının altını çizmek gerekmektedir. Epistemolojik üstünlük, öznelci kavrayıştan nesnelci olarak ayrılmayı gerektirmektedir. Durkheim’ın “sosyolojik yöntem” reçetesinin ilk pratiği, yani ön-nosyonların sistemli şekilde reddi, dünyanın, eylem halindeki öznenin bakış açısından pratik şekilde kavranışına özgü çözümlemeyi önce gelme zorunluluğu vardır. Bu durumun nedeni, faillerin gayelerinin, nesnel sosyal uzamda işgal ettikleri konum ve güzergâha göre sistematik şekilde değişmesidir (Bourdieu ve Wacquant, 2021: 44-45).

Yapı, Bourdieu’nun çalışmasındaki bağlayıcı olgudur. Ancak hem yapılandırılmış hem de yapılandırıcı olarak öznel ve nesnel yapıdır. Dünya bir şekilde bu dinamik etkileşimin bir ürünüdür ve muhtemelen en iyi şekilde Bourdieu’nun kendi yaklaşımını yapısal inşacılık olarak tanımlamasıyla özetlenebilmektedir. Her durumda, nesnel ve öznel yapılar arasındaki etkileşim açısından dinamik bir yapılandırma süreci vardır. Dolayısıyla buraya ve şimdiye bağlı epistemolojik bir yaklaşımdır (Grenfell ve Hardy, 2007: 26). Yapısal inşacılık, bir düşünme şeklini ve soru sorma biçimini tanımlamaktadır. Bourdieu, böyle bir yöntemi kullanarak kişileri, toplumsal unsurları ve grupları tanımlamaya, analiz etmeye ve hesaba katmaya çalışmaktadır. Bourdieu’nun metodu pratik yaşamın diyalektik analizi için bir teori önermektedir. Böyle bir bakış açısının bireysel ekonomi-pratik ile sınıf tarihinin ve sosyal pratiğin “dış” dünyası arasındaki etkileşimi sergileme potansiyeli sahip olduğu söylenmektedir. Bourdieu’ya göre bu yaklaşımı karmaşıktır ve savunmada, toplumsal gerçekliğin kendisinin karmaşık olduğunu gibi sosyal bilimlerin (antropoloji, sosyoloji, eğitim ve tarih) böyle bir gerçekliği yansıtacak ve anlayacak kavramları ve yöntemleri kaçınılmaz olarak yaratması gerekmektedir. Bourdieu’nun önerdiği inşacı yapısalcılık hem toplumsal yapıların doğuşunu hem de bu yapılar içinde yaşayan faillerin habituslarının eğilimlerini anlamak için tasarlanmış bir yöntem şeklidir (Mahar vd., 1990: 4).

3. İLİŞKİSELLİK (RELATIONALITY)

İlişkisel düşünme tarzı tarihi çok eski dönemlere ait olan bir yaklaşımdır. İlişkisel olarak düşünmeyi yaşamın her alanına yaymak olağandır. Son dönemlerde özellikle sosyal bilimlerde oldukça benimsenmiştir. Bilhassa toplumsal cinsiyet, toplumsal hareketler, eğitim, din, ekonomi, kültür, siyaset ve özelliklede sosyoloji alanında oldukça ilgi görmüştür. Bourdieu, Hegel’in ilişkilerin önemi düşüncesinden ilişkilerin önceliği üzerine yoğunlaşan bir metodoloji geliştirmiştir.

İlişkisel, günümüz sosyolojisinin temel sorunlarından biridir. Bu sorunlar temel düalizmlerden kaynaklanmamaktadır. Swartz (2018), Bourdieu’nun ilişkisel düşünme biçimiyle ilgili olarak şu tespitlerde bulunmuştur. Onun bir bilim olarak sosyolojiyle alakalı fikirleri ilişkisel düşünmenin merkezi bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. “Tözcülük”, “gerçekçilik” yahut “kendiliğinden” bilgi teorisi ismini koyduğu modelleri sosyal dünya ile ilgili somut anlamda bilimsel bilgi ortaya koymanın önündeki başat engellemeler oldukları gerekçesiyle daima tenkit etmiştir. Bourdieu’ya göre sosyal gerçeklikle ilişkili tözcü bakış açısı sıradan deneyimin sezgisine doğrudan verilmiş olan dışında hiçbir gerçeklik tanımayan bir epistemolojiye işaret etmektedir. Ele alınan bu görüş, bireylerin sıradan duyu deneyimlerinin hakikatine dayanmaktadır. Tözcü düşünce, tözlere ilişkilerden daha fazla önem vermektedir. Çünkü “faillere yüklenen meslek, yaş, cinsiyet, vasıflar gibi niteliklere, içerisinde ‘eylemde buldukları’ ilişkilerden bağımsız güçler olarak muamele etmektedir. Bourdieu tözcü düşüncenin, pozitivizmde, fenomenolojide ve hümanist/varoluşçu “özne felsefesinde” mevcut olduğunu savunmuştur. Her üç model, bireylerin ve grupların özelliklerini, sosyal ve tarihsel bağlamlarından soyutlamak suretiyle şeyleştirme eğilimindedir. Buna karşın Bourdieu “ilişkisel” ya da “yapısalcı” bir seçeneği öne sürer ve bunun her türlü bilimsel düşüncenin temeli olması gerektiğini savunmaktadır. Sosyal yaşamın incelenmesine dönük bu yaklaşım; gerçeği tözlere değil, ilişkilere dayandırmaktadır. Bunlar sıradan insanların gözünde “görünmeyen ilişkiler” şeklinde tarif edilebilir. Çünkü sıradan duyu deneyiminin realiteleriyle üstleri kapanmıştır. Bilim bu tür ilişkileri, birbirine dışsal ve birbirlerine görece uzaklıklarıyla tanımlanan konumlarına göre inşa etmelidir. Bu yöntem göstergeleri kendi içlerinde değil, birbirlerinin ayırt edici özelliklerini ortaya çıkaran yapısal dilbiliminin temel bir ilkesidir. Bourdieu ilişkisel yöntemi, yapısalcılığın sosyal bilimlere “en büyük katkısı” olarak görmüştür. Dahası ilişkisel, tüm bilimsel bilginin en biçimsel ifadelerinde - matematik ile fizikte- kendini gösterdiğini belirtmiştir. Bourdieu’ya göre sosyal bilimler; sosyal ve kültürel

ilişkileri tıpkı modern geometrinin nesnesini incelediği gibi incelemelidir. Geometride noktalar ve doğrular, nasıl ki manalarını, tek tek yapıların içkin niteliklerinden değil, onları birbirine bağlayan ilişkilerden devşiriyorsa sosyal yaşamla alakalı yaklaşımlar da bu tarzda kurulmalıdır. Olgular tek tek daha kapsamlı ilişki kümelerinden meydana gelen yaklaşımlar içinde bütünleştirilmeli, böylelikle tekil unsurlar Bachelard'ın tabiriyle “olanaklı olanın tekil bir vakası” şeklinde görünmelidir. Kısacası, Bourdieu “*Pratik Nedenler*” eserinde bilimde “gerçek, ilişkiseldir” diyerek aslında yapısal dahası ilişkişel şekilde tasarlanmış çözümlerinin tözcü okumalarına karşı uyarıda bulunmuş ve ayrıntılı bir şekilde Ernst Cassirer'in “tözel kavramlar” ile işlevsel yahut ilişkişel kavramlar arasındaki karşıtlık üzerine bir takım eleştiride bulunmuştur (Bourdieu, 2015: 16).

Yapısacılığın etkisiyle, Bourdieu'nun ele aldığı ilişkişellik “gerçek ilişkiseldir” her ayırım, her farklılık, ancak başka niteliklerle ilişkisi içinde ve bu ilişki yoluyla var olan ilişkişel bir özelliktir. Bourdieu her ne kadar incelemelerinin özcü ve naif gerçekçi okumasına karşı temkinli olsa bile kendisini gerçekçi olarak tanımlamaya gayretlidir. Dahası insan eyleminin realist temsilinin sosyal dünyanın bilimsel bilgisinin ilk şartı olduğunu ileri sürmüştür. Gerçekten de Bourdieu'nun metodolojik ilişkişelciliğinin kalbinde yatan ilişkişelerdeki sosyal gerçekliğe ilişkin düşüncesidir. Bourdieu, doğrunun basit bir mütakabiliyet teorisinden kaçtığı için temsiliyetçiliğe karşı olmuştur. Ancak, meta-teorik olarak Bourdieu hala “gerçeği arayan bir realisttir. O halde, pragmatik realistlere benzer şekilde Bourdieu da özcülüğün tuzağından kaçınmıştır. Fakat gerçekliği açığa çıkarma girişimine de hala sadık kalmıştır. Bourdieu, nesnel kavramından tam olarak neyin kast edildiği konusunda açık kapı bırakmasına karşın, sosyolojik tanımlarını sürekli pragmatik olmayan bir tarzda “nesnel ilişkişeler”, “nesnel yapılar” ve “nesnel düzen” benzeri kendinden emin bir takım ifadelerle güçlendirme yolunu seçmiştir. Bourdieu'nun bu şekilde ele aldığı pragmatist metodolojik ilişkişelcilik, realitenin unsurlarını meydan koyan sorgulama anlayışının yerine, kullanışlı tanımlamalardan oluşan uygun ilişkişeler için gerekli veriyi örgütlemek demektir. Bilimsel bilgi dikey bir derinleşmeyle değil, yatay bir genişlemeyle gelişir. Örneğin Bourdieu, anahtar kavramlarından "alan" ve "habitusun" ilişkişel olduğunu söylerken aslında her kavram her bilginin ilişkişel olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre "ilişkişel olmayan" bir şeyi kavramak mümkün değildir, şeylerin varlığı ancak tanımlanmış nitelikler ve tanımlanmış ilişkişeler bağlamında ancak vardır (Kivinen ve Piironen, 2012: 177-178).

Bourdieu'nun ilişkişellik yöntemi; kültür, popüler kültür, sınıf tahlili, yaşam tarzları, vb. konulardan meydana gelmektedir. Bir yöntem biçimi olarak Bourdieu kültürel pratikleri irdelerken, bunları yüksek/düşük, estetik/yararlı ve saf/saf olmayan şeklinde ikili karşıtlıklar çerçevesinde ilişkişel yapılanmış pratikler olarak incelemektedir. Bir yapının her unsurunun değeri, o yapının öbür unsurlarıyla ilişkisi çerçevesinde tanımlanmaktadır. Belli kültürel pratikler, diğer pratiklerle aralarında bulunan zıtlıklarıyla meşruluk elde eder. Kültürel meşrulaştırma dolayısıyla tahakküm, bir alt kültürün yapılarının, diğer bir alt kültürün yapılarına uyması gibi belli usuller yahut düşünceler çerçevesinde değil, birbirine zıt pratikler çerçevesinde meydana gelir. Bourdieu, Fransa'daki sınıf temelli yaşam biçimlerine dair incelemesinde bu metodu ne şekilde ele aldığı gözler önüne sermiştir. Fransız işçi sınıfının alt kültürünün zorunluluk erdemi olduğunu, Fransız üst sınıfının alt kültürününse "zorunluluktan bağımsızlık" olduğunu, bunların da her iki sınıfa has yaşam tarzlarına ve tüketici tercihlerine denk geldiğini öğreniriz. Fakat Bourdieu'ye göre bu yaşam biçimi nitelikleri sınıfların içsel özellikleri değildir. Ele alınan bu konu Bourdieu açısından mühim olan bir metod unsurudur. Söz durumlar yalnızca birbirleriyle olan ilişkileri ve birbirlerine zıtlıkları açısından analitik önem kazanırlar. Dolayısıyla tahakküm altındaki bir kültür, tahakküm altındaki bir sosyal sınıf gibi her zaman hâkim bir kültür ve hâkim bir sınıfla ilişkisi çerçevesinde tanımlanır, aynı şey tersi için de geçerlidir.

Genel olarak ele alındığında Bourdieu, ilişkişelliğin karşısında duran tözcülüğe ilişkin şu tespiti yapmıştır. “Belli bir toplumun belli bireylerine ya da gruplarına özgü etkinlik ya da tercihlerin, değişmemek üzere bir tür biyolojik ya da kültürel öze kazanmış tözsel özelliklerdir. Bu tözselci düşünme biçimi, farklı toplumlar arasında yapılan karşılaştırmalarda olduğu kadar aynı toplumun birbirini izleyen dönemleri arasındaki karşılaştırmalarda da aynı hatalara götürür” (Bourdieu, 2015: 17). Dahası, Bourdieu tözcülük kaçmış onun karşısına ilişkilerin önceliğini koymuş ve düşünümsele bir sosyolojiye gidecek yolu açmıştır. Onun yönteminin ilişkiler üzerine kurulduğu, ilişkilerin düşünümsele bir şekilde gerçekleştiğini sosyolojik araştırmalarında görmek mümkündür. Bundan ötürü Bourdieu ilişkişelliğin önemi üzerinden kendisine ait düşünümsele sosyolojinin temellerini atmıştır.

4. DÜŞÜNÜMSELLİK (REFLEXIVITY)

Bourdieu, düşünümsel sosyolojiye önem vermiş ve çalışmaları boyunca bunun üzerinde durmuştur. Onun düşünümselliğe ilişkin fikirleri oldukça önemlidir. Çalışma hayatına başladığı ilk günlerden son günlere kadar eserlerinde tümünde düşünümselliğin izleri görülmektedir. Ancak düşünümsellik olgusunun kelime olarak kullanıma girmesi hayli geç bir zamana denk gelir. Bourdieu, Cezayir’de yaptığı ilk çalışmalarında düşünümsellik ile ilgili meselelere yer vermiştir.

Bourdieu, sosyal bilimlerde standart hale gelmiş yöntemlerin mekanik bir şekilde uygulanması şeklindeki bürokratik araştırma kavrayışından uzaklaşan olaylara yaklaşımı ilk olarak Cezayir'deki saha araştırmalarıyla gerçekleştirmiştir. Onun Cezayir’deki savaş esnasında gerçekleştirdiği araştırmaların nesnesi düşünümsel bir bağlamda gerçekleşmiştir. Bourdieu, doğup büyüdüğü Béarn’ı nesne olarak aldığı da paradoksal bir şekilde aynı mantığa üzerinde hareket etmektedir: Bu sahayı, toplumsal dünyanın gözlemleyen üzerindeki etkilerini kontrol altına alabilmeyi sağlayacak düşünümsel bir pratiğe uygun şekilde inşa etmiştir. Gözlemcinin nesnesiyle ilişkisini mümkün olduğunca nesneleştirme ve ona mümkün olduğunca hâkim olma yönündeki hassasiyet, 1961’de Raymond Aron’un Avrupa Sosyoloji Merkezi’nde Bourdieu’yu görevlendirmesinde de etkili olmuştur. Düşünümsellik olgusunun Bourdieu’nun zihninde ne anlama geldiğini anlamının en iyi yolu onun ilk dönemki çalışmalarına bakmaktır. Bourdieu’nun hiçbir şeyin izahtan öte olmadığı gerçeğine dair düşüncesi, onun ilk araştırmalarına damgasını vurmuştur. Cezayir bağımsızlık savaşında aciliyet ve yüksek risk halleri hem hayatta kalmak için hem de araştırma yöntemi olarak "daimi ve pratik bir düşünümsellik" geliştirmek için uygun ortamı sağlamıştır. Bourdieu bu hal karşısında kolektif bir oluşumu hayata geçirerek her biri Cezayir gerçekliğine farklı şekillerde bakan araştırmacılardan bir ekip kurmuştur. O koordine ve seferber edilmesi gereken dönemde, araştırma yöntemleri (gözlemler, mülakatlar, istatistik analizler) ile akademik kaynaklar arasında gidip gelmiştir. Onun antropoloji, sosyoloji ve çalışma ekonomisi arasındaki sınırları kaldırma düşüncesi bunlara örnek verilebilir (Bourdieu ve Heilbron, 2023: 11-12).

Bourdieu'nun çalışmasındaki metodolojik bir kavram olarak düşünümsellik, bilgi yaratımının fenomenolojik sorgulamasına dayanan eleştirel bir teoriden kaynaklanmaktadır. Bu ise bir araştırma sürecinde bilgi öznesinin kendi çalışmasının nesnesini özünde kavramasına izin verip vermediği, nasıl ve ne ölçüde izin verdiğidir. Bu haliyle, düşünümsellik kavramı birbiriyle ilişkili iki alanla ilgilidir; bilimsel bir yöntemi ifade eden sosyoloji diğeri eleştirel bir söylemi belirten felsefedir (Deer, 2010: 200). Bourdieu’ya göre 'eleştirel düşünümsellik' kendi kendinin amacı olacak salt kuramsal bir niyete değil, deneyimle geçirilmiş iki görüşe dayanarak benimsenmektedir. Birincisi, antropolojik düşüncenin (filozoflarda olduğu kadar sosyal bilim uzmanlarında; tarihçiler, sosyologlar, etnologlarda da gördüğümüz) en fena yanılı veya yanılısamalarının kaynağının ve bilhassa faili bilinçli, rasyonel ve koşulsuz bir birey (veya özne) olarak kabul eden anlayışın, antropolojik söylem üretiminin toplumsal koşullarında, yani "insan" hakkındaki söylemin üretildiği alanların yapısında ve işleyişinde yattığıdır. İkincisi, düşüncenin toplumsal koşullarına dair, düşünceye bu koşullardan gerçek bir özgürlük olanağı sunan bir düşüncenin mümkün olduğudur (Bourdieu, 2019: 143). Düşünümselik, bir bütün olarak entelektüel veya akademik alanın içinde üretilen bilgiyi nasıl etkilediğini görme fırsatı sağlamıştır (Calhoun 2003: 300 2016: 115). Bu bağlamda, Bourdieu düşünümsellik konusunda belli analizler üzerinde yoğunlaşmıştır. Fakat sosyal teoride düşünümsellik iddiasına sahip bütün analizleri ele alma uğraşına girmemiştir. O özellikle kendi savunduğu konumu kendine en tipik gelebilecek konumlara göre yapılandırarak anlatmaya çalışmıştır. Bilhassa etnometodolojinin savunduğu, Wes Sharrock ve Bob Anderson’ın ifadesiyle ekolojik bakış açısının talep ettiği yahut Alvin Gouldner’in tasavvur ettiği düşünümselliğin çok ötesindedir. Ona göre bilen öznenin yaşantısını açıklamak yetmez: Bu yaşantının ve nesneleştirilmesinin toplumsal şartlarının olanağını nesneleştirmek gereklidir. Gouldner’da nesneleştirme bir programdır, ancak hayli muğlaktır ve hiçbir zaman gerçek anlamda hayata geçirilmemiştir. Nesneleştirilmesi mevzubahis olan sadece özyaşamöyküsünün özelliğiyle araştırmacı değil, hatta çalışmasının esin kaynağı olan entelektüel Zeitgeist de değil, üniversite alanı içerisinde işgal ettiği konum ve disiplinin örgütsel yapısına, yani söz konusu uzmanlığın tüm kolektif tarihine nakşolmuş yanılılardır. Bourdieu bunu ifade ederken aslında aklında özellikle âlimane kavrayışın teorilerine, sorunsallarına, kategorilerine nakşolmuş varsayımların yattığını belirtir. Bu da bilimsel alanın kendisini düşünümsel analizin öznesi ve konusu haline getirmeye sevk eder (Bourdieu, 2023: 35-36).

Bourdieu'nun düşünömsellikte birlikte bilimsel bilgiyi sağlam temellere oturtmayı amaçlamıştır. O, düşünömselliğe dönük bakış açısını *Bilimin Bilimi ve Düşünömsellik* eserinde şu şekilde ifade etmiştir:

Bir tür bumerang etkisine maruz kalmaksızın böyle bir konu hakkında konuşmak olanaksızdır: Bilimsel pratik hakkında sarf edilebilecek her kelime onu telaffuz eden kişiye karşı kullanılabilir. Bu yankılanma, bu düşünömsellik, kendisinden başka bir şey olmayan bir nesneyi düşünen bir benin kendisi üzerine düşünmesine indirgenmemektedir. Burada söz konusu olan daha ziyade, bilen öznenin bizzat kendisinin sağlayabileceği analiz araçlarıyla donatılmış diğer bilen öznelere olan özneye geri yansıtıkları imgedir. Bu bumerang etkisinden çekinmek bir yana, bilimi bir analiz nesnesi olarak alarak, hem kendimi hem de toplumsal dünya üzerine yazan herkesi genel bir düşünömselliğe tabi tutmayı bilinçli olarak hedefliyorum. Amaçlarımdan biri, (bilimsel) bilgiyi ortadan kaldırmak ya da itibarsızlaştırmak için değil, aksine onu daha güçlü bir kontrole tabi tutmak ve güçlendirmek için, bilginin öznesine karşı yönlendirilebilecek bilgi araçlarını sağlamaktır. Diğer bilimlere toplumsal temelleri sorusunu yönelten sosyoloji bu sorgulamadan kendisini muaf tutamaz. Toplumsal dünya üzerine, ifşa eden, maskeyi düşüren, gizli olanı açığa çıkaran ironik bir bakış atan sosyoloji kendisine de aynı şekilde bakmaktan kaçınmaz. Buradaki amaç, sosyolojiyi yok etmek değil, aksine ona hizmet etmek, daha iyi bir sosyoloji yapmak için sosyolojinin sosyolojisinden istifade etmektir (Bourdieu, 2024: 17).

Dahası, Bourdieu açısından gerçek düşünömsellik, saha çalışması üzerine iş işten geçtikten sonra tefekkürlere girişmek değildir. Metinsel düşünömsellikte bilgisel sürecin ve etnografik analizlerin doğrudan ortak noktası yoktur. Hatta Bourdieu'ya göre hedefleri bakımından, George Marcus ve Michael Fischer'da yahut Renato Rosaldo'da, hatta Clifford Geertz'de kendini gözlemlemenin ve "sahanın" zorlu gerçeklikleriyle karşı karşıya egemenin ortak benzerliklerinin olmadığıdır. James Clifford ve George Marcus'un ifadeleriyle etnografik yazımın "şairane ve siyasal" bilgi araçlarının inceltip güçlendirilmesine haline geldiğinde ister istemez Steve Woolgar'ın, "yormsal kuşkuculuk" insanın aklına gelir. Bourdieu, etnometodolojiye gelince ise kısmen Edmund Husserl ve Alfred Schütz kısmen de Gaston Bachelard ve Georges Canguilhem gibi yaygın bilginin varsayımlarını gün ışığına çıkarmak için uğraşan epistemologların düşüncelerinden hareketle, "ön kavrayışların" analizi üzerine yoğunlaşır. O, diğer taraftan bilimin kendisine koyduğu tek ve nihai hedefin yaygın bilgi biçimlerinin ve içeriklerinin nesneleştirilmesi olmadığını ifade eder. Onun için sağduyunun aldaticılıklarından kopuşun ilk basamağı nesnenin bilimsel inşasıdır. Nihayetinde Bourdieu kendisine en verimli olabilecek düşünömsellik biçimini, narsisizm karşıtı olmakla tamamen paradoksal görür. Onun düşüncelerinin bu kadar çok tepkiye sebebiyet vermesinin nedenlerinden biri şüphesiz budur. Bourdieu'nun sosyolojisi, entelektüellerin kendilerine dair çoğunlukla sahip oldukları karizmatik tasavvuru ve ayrıca her türden sosyal belirlenimden azade düşünme eğilimlerini sorgular. Bireyselin can evindeki toplumsalı, mahremi altında saklı gayrişahsiyi keşfettirir (Bourdieu, 2023: 36-39).

Genel olarak değerlendirildiğinde düşünömsellik, realist bir epistemolojiye bağlı kalmaya devam ederken diğer bilimler söz konusu olduğunda rölativist eleştiriyi ve rölativizm pozisyonunu savunmanın yaratacağı çelişkiden kurtulmanın tek yolu olarak ortaya çıkar. Düşünömsellik, kendisini nesne olarak alan bir sosyal bilimin kendisini anlamak ve yine kendisini kontrol etmek amacıyla kendi silahlarını kullandığı bir yoludur. Burada söz konusu olan yeni bir mutlak bilgi biçiminin peşine düşmek değil, epistemolojik tekliğin özel bir biçimini uygulamaktır. Toplumsal determinizmlere karşı en duyarlı olan bilim sosyoloji, eleştirel bir tertibat ve yatkınlık olarak metodik bir şekilde işe koşulduğunda tarihsel ve toplumsal determinizmlerin etkilerinin sınırlanmasını sağlayabilecek kaynakları yine kendinde bulabilir. Sosyologlar diğer bilimlere uyguladıkları nesneleştirme tekniklerini kendi pratiklerine uygulayabilmek için düşünömselliği bilimsel habituslarının temel dayanak noktası haline getirmelidirler (Bourdieu, 2024: 159). Özellikle opus operandi üzerinde sonradan (ex post) değil, modus operandi üzerinde a priori kapasitesini haiz bir refleks olarak düşünömsellik şeklinde var olmalıdır (Bourdieu, 2023: 18).

Bourdieu'nün benimsediği bu epistemik düşünömsellik, narsist düşünömsellik biçimine tümüyle karşıdır, çünkü analitik bakış analizcinin özel kişiliğine tekrardan bakar. Bourdieu'nun amacı, epistemolojik ve siyasal nihilizmi göklere çıkararak bilimin temellerini zayıflatmak değildir, bir toplum bilimi iddialarını güçlendirmektir. Ele alınan davranış onun *Homo Academicus*'taki akademik alanın yapısı ve işleyişi üzerine açıklamasında çok nettir. Homo Academicus düşünömsellik buyruğunun somut bir uygulamasıdır (Bourdieu 2021b). Kitapta ilk olarak, sosyal bilimin yapıldığı evreni bilimsel olarak bilmenin mümkün olduğu, sosyoloğun rölativizm batağına saplanmadan da "nesnel bakış açısı kazanabileceğini" ampirik yoldan kanıtlanmaya çalışılır. İkinci olarak Bourdieu'ya göre üniversiteler dinamiği ekonomik ve kültürel sermaye arasında geçen bir mücadeleler alanıdır (Wacquant, 2016: 70).

5. SONUÇ

Pierre Bourdieu'ya olan ilgi son yirmi yıldır 2002 yılında vefatıyla daha da artmıştır. Onun çalışma alanları oldukça fazladır. Hayatının ilk yıllarında felsefe, daha sonrasında antropoloji ve sosyoloji konularında çok kapsamlı çalışmalara imza attığı görülmüştür. Onun metot konusundaki geniş fikirleri, çaplı bir külliyata sahip olmasında etkili olmuştur. Onun çalışmalarında yöntemsel bir vurgu göze çarpar. Cezayir'de ele aldığı antropolojik saha incelemelerinde metodolojik bir bütünlük vardır. Özellikle öznellik ve nesnellik ikiliği aşma gayreti onun metodolojisinde bir karşı haykırıdır. O ne öznelci ne de nesnelci bakış açısının tek başına bir anlam ifade etmediğini bunun içinde yapısal inşacı bir bakış açısını benimsemiştir.

Bourdieu, metodolojisinde ilişkiselliğin gerekliliği üzerine odaklanmıştır. Bourdieu son dönemlerde sosyal bilimlerde önemli bir olgu olan ilişkisellik kavramının önemine Hegel ve Cassier'den hareketle yaklaşmıştır. O son dönemlerde ilişkiselliğin sosyal bilimlerin her aşamasında izlerinin görülmesi katkı sağlamıştır. Bourdieu, aynı zamanda sosyal teoride sorunlu olan tözcü düşüncenin karşısına ilişkisellik düşüncesi koymuştur. İlişkisellik tözcü düşüncelere karşı sürekli bir karşı düşünceye sahip olmaktır ve tözcü düşüncede sıradanlık söz konusudur. Ama bu sıradanlık karşısında ilişkisellik sapa sağlam durmuştur. İlişkisellik her türlü düşüncenin temelinde yer almaktadır. Bourdieu'ya göre hayatın her aşamasında ilişkisellik var olmuştur. Bourdieu ilişkiselliği, yapısalcılığın sosyal bilimlere en büyük katkısı olarak görmektedir (Bourdieu, 2015: 16).

Bourdieu'nun ilişkisellik metodu benimsemesi göstermiştir ki ilişkiler, düşünceler, fikirler sosyal yaşamın vazgeçilmez unsurlarıdır. İnsanlar ilişkisellik sayesinde görünmeyenleri görebilme kabiliyetine sahip olmuşlardır. Söz konusu kabiliyet toplumları düşünmeye ve çözümlenmeye sevk etmiştir. Dolayısıyla Bourdieu buradan yola çıkarak düşünümsele sosyolojinin öneminden bahsetmiş ve düşünümsele sosyolojiyi çalışma hayatına uygulamıştır. İlk çalışmalarında tam olarak düşünümsellikten bahsetmese de son dönem çalışmalarında düşünümsellik hep vardır. Kısacası, Bourdieu'nun metodolojisi yanlış ikiliklerden kaçtığı bunun yerine yapısal inşacı bir metodu benimsediğine ve ilişkiselliğin toplumsal yaşamdaki önemi ve düşünümsele bir sosyolojinin sosyal bilimlerdeki gerekliliğine vurgu yaptığını açıklayabiliriz.

KAYNAKÇA

- Bourdieu, J. ve H, Johan. (2023). Epistemolojik Teyakkuzdan Düşünümsellikçe. Çev: Aslı Sümer, *Sosyolojiyi Düşünmek* içinde. Metis Yayınları.
- Bourdieu, P. 2015. *Pratik Nedenler*. Çeviren: Hülya Uğur Tanrıöver. Hil Yayınları.
- Bourdieu, P. (2016). Vive La Crise!: Sosyal Bilimde Heterodoksi İçin". Çeviren: Ümit Tatlıcan. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* içinde. İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2019). *Akademik Aklın Eleştirisi: Pascalca Düşünme Çabaları*. Çev: P. Burcu Yalım. Metis Yayınları.
- Bourdieu, P. (2021b). *Homo Academicus*. Çev: Nazlı Ökten, Arzu Nilay Kocasu, Eren Gülbey. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P. (2023). *Sosyolojiyi Düşünmek*. Çev: P. Burcu Yalım. Metis Yayınları.
- Bourdieu, P. (2024). *Bilimin Bilimi ve Düşünümsellik*. Çev: Levent Ünsaldı. Heretik Yayınları.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2021). *Düşünümsele Sosyolojiye Davet*. Çev: Nazlı Ökten, İletişim Yayınları.
- Calhoun, C. (2003). Pierre Bourdieu. Edited By: George Ritzer. *The Blackwell Companion to Major Contemporary Social Theorists* içinde. Blackwell Publishing: United State, 274-309.
- Deer, C. (2010). Reflexivity. *Key Concepts* içinde. Edited By: Michael Grenfell. Durham: Acumen Publishing.
- Grenfell, M. ve H, Cheryl. (2007). *Art Rules*. Oxford-New York: Berg Publisher.
- Grenfell, M. (2010). Introduction. *Key Concepts* içinde. Edited By: Michael Grenfell. Durham: Acumen Publishing.
- Kivinen, O. ve Piironen, T. (2012). Pragmatist Metodolojik İlişkiselliğe Doğru. *Tözcülüğün Tasfiyesi: İlişkiselle Sosyolojide Temel Yaklaşımlar* içinde. Çev: Emre Kovankaya, Başak Akgül. Notabene Yayınları.
- Mahar, C., Harker, R., & Wilkes, C. (1990). The Basic Theoretical Position. *An Introduction to The Work of Pierre Bourdieu* içinde. Edited by: Richard Harker. Palgrave Macmillan: New Zealand.
- Swartz, D. (2018). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisi*. Çev: Elçin Gen. İletişim Yayınları.
- Wacquant, L. (2016). Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi. Çev: Ümit Tatlıcan. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* içinde. İletişim Yayınları.